

Kako bizantinski pisci pišu lična i mjesna slovenska imena.

Pod ovim naslovom hoću da publikujem na ovome mjestu svoje studije, kojima se već odavno bavim¹⁾, o tome, kakovu grafiju upotrebljavaju bizantinski pisci, kad pišu slovenska lična i mjesna imena, naroda i zemalja. Ovoga pitanja doticahu se dosada samo prigodice razni lingvisti, kad su trebali ove grafije kao potvrde za svoje izlaganje glasovnih pojava slovenskih. Sistematski se ovim pitanjem nije do sada još nitko bavio, koliko je meni poznato.

Kako je tema u prvom redu lingvističke prirode, uporedbe sa slovenskim tudicama u balkanskim jezicima nadaju se same od sebe. Ali kako će biti uz put i raznih ekskursa, od kojih ovaj puta publikujem prvi, tretirat će se i pitanja, koja u velike interesuju balkanskog historičara. Pokojni veliki historičar Jireček pokazao je u mnogo slučajeva, kako se lingvistika i historija baš na Balkanu vrlo često nužno dopunjuju.

Nakon razvitka bizantinskih, novogrčkih, arnautskih i rumunskih studija danas je postalo jasno, da se balkanski problemi moraju proučavati u vezi. Stime će se morati pomiriti i jugoslavenska lingvistika. Posljednja lijepa publikacija učenoga Danca, profesora u Köbenhavnu, g. Kr. Sandfelda, pod naslovom „Balkanfilologien. En oversigt over dens resultater og problemer. Köbenhavn, 1926., p. 118.“, daje mi povoda, da to ovom prilikom osobito naglasim. Moja je radnja zamišljena kao ulomak iz balkanske filologije.

I

Filologičke kombinacije cara Konstantina.

Svakome, tko se i malo učitao u Isidora iz Seville († 636), u Pavla Diakona († 797?), a osobito u našega Popa Dukljanina (12. stolj.), udara u oči, čitajući carevo „De administrando imperio“ (a. 950), jedna jaka zajednička crta između ovih autora iz ranog Srednjeg Vijeka. Kadgod govore ovi pisci o kojem narodu, pokrajini ili gradu, oni svagda nastoje da protumače etimologički, kako bi danas rekli, samo ime naroda, grada ili pokrajine, prije negoli će da uđu u iznošenje historijskih vijesti o njima. Veoma se često događa, da se opis samoga lokaliteta, u kojemu se dotični narod ili grad nalazi, podudara po njihovu nahodenju sa samim značenjem dotičnoga imena.

¹⁾ Upor. Nastavni Vjesnik, XXIV., p. 663 — 7, moj članak Kako car Konstantin piše hrvatska imena mjesta.

Princip, po kojemu car-pisac identifikuje pojedine apelative sa imenima lokaliteta, zemalja ili naroda, nije dakako današnji fonetski, koji se bazira, kako se zna, na historiji jezika i komparaciji glasova, nego komotni princip suzvučnosti. Odstupanje kojega konsonanta ili vokala njemu ne smeta, samo ako vidi, da se apelativ i ime slažu u ostalim slogovima. Prema tome, careva etimologička tumačenja nose na sebi sve biljege t. zv. pučke etimologije, koja je i danas u narodu veoma jaka kod imena mjesta²⁾. Kod svojih toponomastičkih ispitivanja i putovanja imao sam dosta puta prilike da je konstatiram. Ova je tendencija, u ostalom, i veoma stara. Već iz starine se znade, da se raznim plemenima daju „heroes eponimini“, kao Ilirima, za koje vele Appian i Apollodor, da potječu od nekoga Illyriosa³⁾ i t. d., a to zapravo nije ništa drugo negoli apstrakcija ličnoga imena iz narodnoga. Nije nikakovo čudo, da iz ovoga etimologisanja nastaju priče, koje površnome oku mogu da izgledaju kao historijska istina, kad imade i onako čitava škola, koja na ovaj način tumači postanje raznih basana.

Da se sazna, koliku historijsku vrijednost imade carev spis, valja prije svega proučiti njegov metod etimologisanja i kako on uza nj veže svoje historijsko i geografsko znanje predmeta. Taj posao nije dosada sistematski obavljen. Svrha je ovih redaka, da ga obavi za onaj dio careva spisa, koji se odnosi na Srbe i Hrvate (gl. 29. — 36.). Da se je ovaj posao obavio, zacijelo bi otpale mnoge teorije, koje u svojoj suštini nijesu ništa drugo, nego nastavak careva pričanja o doseljenu Srba i Hrvata u današnje njihove krajeve sa sjevera na jug. One zapravo preporučavaju careve vijesti u modernom obliku.

Da vidimo, kako car etimologije i kako veže svoje „historijsko“ komentarisanje, ogledat ćemo najprije imena naroda i zemalja idući ponajprije od slučajeva evidentnih do slučajeva komplikovanijih i manje evidentnih.

U gl. 31. kaže bagrenorođeni pisac, da su Avari iz zemalja danas nazvanih Hrvatska i Srbija potjerali starije stanovništvo, Romane, koje je car Dioklecijan amo doveo iz Rima. Ovu svoju tvrdnju opetuje car i u

²⁾ Kao primjer spominjem dva imena mjesta sa otoka Krka blizu Dobrinja: Sužan i Čižiće. Na svojim putovanjima po onoj okolici zabilježio sam priču, da su Frankopani naselili ovamo dva murlaka, od kojih se jedan zvao Sužnjić, a drugi Čižmić. Od njih, veli se, potekoše gornja mjesta. Historičko je u ovoj priči samo to, da su Frankopani doista naselili ovdje Vlahe, za što ima i dokumenata. Lična imena Sužnjić i Čižmić nijesu historička, nego ih je pučka mašta apstrahirala iz imena mjesta. Da ovakova pripovijetka može naknadno dati drugi oblik samome imenu mjesta, pokazao sam u Časopisu za slov. jezik i t. d., V., p. 8. sl., Rasprave, III., p. 43., bilj. 2.

³⁾ Dottin, *Anciens peuples de l'Europe*, p. 152.

glavi 33, kad govori o zemlji Zahumljana. I tu tvrdi, da je predslovensko stanovništvo, Romane, doveo car Dioklecijan u ovu zemlju. Isto tako i u gl. 36, gdje je riječ o Poganima i Neretljanima. I njihovo je predslovensko stanovništvo, Romane, doveo car Dioklecijan iz Rima u Dalmaciju. Da to isto tvrdi i u gl. 36, gdje je riječ o Dukljanima, koji se u natpisu glave zovu *Διοκλητιανοί*, a njihov grad *Διοκλίη* ili *Διοκλίς*, razumije se gotovo samo po sebi. Car, dakle, tvrdi, da je Romane i u Hrvatskoj i Srbiji, u Zahumlju, u Paganiji i u Dioklitiji doveo car Dioklecijan (a to bi bilo koncem trećega i početkom četvrtoga vijeka) u ove krajeve. Ta je tvrdnja, dakako, jedna kolosalna historijska neistina, koje danas pobijati više ne treba. Romanstvo je u ovim krajevima barem za dva ili tri stoljeća starije od cara Dioklecijana. Nas više zanima znati, kako je car došao na ovu tvrdnju. Očito je, da je on žrtva svoje vlastite (ili drugih) etimologičke zablude. Staru *Doclea*, koja i u našem i u arnautskom jeziku (srp.-hrv. Duklja, arn. *Dok'e*) glasi bez *i* u prvom slogu, pretvorio je on ili netko drugi u *Dioklea*, *Dioklia*, prenašajući vrlo čestom fonetskom atrakcijom⁴⁾ *i* iz drugoga sloga i u prvi. Time je za jezičnu njegovu svezu dana veza sa *Diocletianus*. Prema ovome ličnom imenu promijenjeno je i ime stanovnika u *Dioklitiani*. Odakle se opet stvara novi simpleks kao ime za samu zemlju *Dioklitija* mjesto *Dioklia*. Ovaj naziv poznaju za čudo i starosrpski dokumenti, očiti dokaz, da se nomenklatura i ovih vrela osniva djelomice na bizantinskim vrelima, upor. i Travunija za Trebinje. Etimologička fantazija, upravljena jednom ovim putem, nije se smjela zaustaviti na po puta samo kod Dukljana, pa samo za njih tvrditi, da njihovi stanovnici potječu od Romana, koje je car Dioklecijan ovamo doveo, jer bi došla u protivuriječje sa evidentnim činjenicama, a to su primorski romanski gradovi uz dalmatinsku obalu, Pogani i Zahumljani, kojih granice sižu također uz obalu. Ovamo je car Dioklecijan morao zacijelo prije dovesti Rimljane, nego li u samu Duklju, koja je udaljenija

⁴⁾ Ova pojava naliči na anticipiranje konsonanata težih za artikuliranje iz zadnjega sloga u prvi na početku riječi. Tako imamo u srp.-hrv. *tudici brnistra* < tal. *ginestro* u prvom slogu još jednom artikuliran *r*. Likvidni konsonant *l* često se atrahira iz konca u početak u rumunskom i talijanskom jeziku: *coagulum* < rum. *chiag*; tal. *fiaba* < *fabula*; tal.: *abbiaccare* = *abbachiare*, od *baculum* < *bacchio*, *gnocco* = *nocchio*, *scoppio* = *schioppo* od *scoppiare*. Palatalni vokal putuje ovako od jednoga sloga u drugi. *y* u grčkoj riječi *cotylos* REW 2290 izgovarao se palatalno kao *iu*. Iz drugoga sloga prešao je u prvi. Tako nastadoše tal. *ciotola* i rum. *ciutura*, a od posljednje naše *čutura*. Slično je i u tal. *tronfiare* < *triumphare*, REW 8926 i u *clupea* > **clipea* > tal. *chieppa* pored *cheppia*. Upor. *cochlea* < *clocea* u glosama, REW, 2011. Kako se atrakcija palatalnoga vokala nije sačuvala u srp.-hrv. i arnautskom obliku od *Doclea* > *Duklja*, *Dok'e*, valja uzeti, da je ona produkt sredovječne učene mašte, koja je tražila u *d* od *Doclea* lat. prijedlog *de*; upor. carevo *Διάδωρα*, *Δεκάτερα*.

od Rima nego što su ove zemlje. Car je morao, prema tome, ostati logičan i dosljedan u svojim tvrdnjama. Ako je tvrdio za Romane u Duklji, da ih je car Dioklecijan doveo iz Rima ovamo, onda je to isto morao tvrditi i za sve ostale Romane u Hrvatskoj, Srbiji, Poganiji i Zahumlju. On je kako smo vidjeli, zaista i ostao sebi dosljedan.

Evidentno je, da je car u ovom slučaju stvorio „historijsku“ tvrdnju prema krivoj etimologiji imena mjesta.

Pita se sada, ima li išta historijski istinito u carevoj tvrdnji? Da li je zbilja čitava tvrdnja samo onako iz prsta isisana? Na ovo pitanje ima se apodiktčki odgovoriti, da u carevoj tvrdnji ima jedna velika historijska istina. Ona doduše nije u tome, da je to bio Dioklecijan, koji je doveo ovamo Romane baš iz Rima, nego u tome, da se ovdašnje predslovensko pučanstvo zove od iskona Romani. Car tačno razlikuje Romaei (Ρωμαῖοι) i Romani. Ova evidentna činjenica često se nažalost pušta s vida. Romani su mu u dalmatinskoj temi: u gradovima Zadru, Trogiru, Splitu, Dubrovniku, Kotoru, Krku, Rabu i Osoru; oni su mu i predslovensko (odnosno predavarsko) stanovništvo Hrvatske, Srbije, Zahumlja, Neretve i Duklje. Romaei su mu Grci⁵⁾. Imena car nije izmislio. Romani ostade kao narodno ime do dana današnjega na Balkanu Rumunjima, Cincarima i Rumunjima na Krku i u Istri. Romīn i Armīn dolazi od Romanus. Jedino mogleški Vlasi, sredovječni srpski i hrvatski Vlasi napustiše ovo ime i nazvaše se onako, kako ih Sloveni (i po njima Grci) nazivaju. Romaei ostade pak u uporabi sve do Turaka, djelomice i kod Slovena. Turci odatle načiniše (preko arapskoga ar-Rūm valjda) Urum; njihovu zemlju prozvaše Urum-ili (= grčka zemlja, odatle Rumelija), a stari Sloveni рoумѣскѣ, koji promiscue upotrebljavaju i za рымѣскѣ. Car naziva dakle istim onim imenom dalmatinske i mezijske Latine, kojim se i Rumuni nazivaju. To isto ime poznaju, a to je veoma značajno, i Arnauti, čiji latinski elementi potječu baš od carevih dukljanskih Romana i od onih iz dračke teme: rεmεr = vlah, seljak, pastir⁶⁾. Očito je, da ovdje imamo

⁵⁾ Što latinski jezik zove u našem odsječku redovito ἡ Ρωμαίων διάλεκτος, onda je to očito zato, što je grčki jezik nazivao ἑλληνική γλώσσα. Car poznaje Ρωμαῖοι također i u Moesiji (= današnje Rumune), ne samo u Dalmaciji, jer veli: ἡ δὲ καὶ τῶν αὐτῶν Ρωμαίων διακράτησις ἦν μέχρι τοῦ Δανούβειου ποταμοῦ (citirano kod G. Paris, Romani Romania, lingua romana, romancium, Romania, v. I, 10 bilj. 6). Upor. i K. Dietrich, Römer — Romäer — Romanen, Njb kl A, v. XIX (1907) p. 482—99, 539, Bartoli, Romania e Ρωμανία, sep. otisak iz Scritti vari di erudizione e di critica in onore di Rodolfo Renier, Torino, 1912 p. 981 sl.

⁶⁾ Meyer, Etym. Wörterbuch d. alb. Sprache, 365. I kod Rumuna samih znači u starije doba njihovo narodno ime „slugu, roba seljaka pod tlakom“ (za razliku od slobodnoga) upor. Pušcarin, Etymol. Wörterbuch d. rum. Sprache, no 1474. U 7. i 8. stoljeću prodavali su se i Romani salcburškoga kraja kao robovi, tako da i kod Notkera

istu denominaciju koju i u Italiji. Dio Italije, koja graniči uz ravenski egzarat, gdje je došlo do sličnoga kontrasta između Grka i Latina kao i u Dalmaciji, zove se Romanija, danas Romagna. Narodni naziv Romanus sačuvao se dakle svagdje, gdje je god bilo kontrasta između Grka i Rimljana, na Balkanu i u Italiji.

Car u svojoj tvrdnji o podrijetlu ovih Rimljana postupa dakako čisto etimologički. Kako je Romanus izvedenica od Roma, on naprosto tvrdi, da je Dioklecijan gore spomenute Romane doveo iz Rima.

Dok je car u ovom etimologisanju ostao vjeran latinskome jeziku (Doclea > Dioclia, Roma — Romanus) i nije mu učinio nikakovo nasilje, u drugim slučajevima on nije bio tako obazriv. U gl. 32. tumači ime Serbli (Σέρβλοι). Ne smeta ga nimalo, što je u drugom slogu (7).

znači walah „rob, seljak“, isto kao i u anglo-saksonske vealh (upor. G. Paris, *l. c.*, p. 9, bilj 3). Ako u novogrčkome znači βλάχος „seljak“, a u našim starim spomenicima vlah „pastir“, kao i ἑαμένα „pastirica“ u Trapezuntu, onda valja napustiti onaj kod nas dosta rašireni nazor, kao da su ove riječi vlah = romanus samo kod nas prestale da označuju nacionalitet, a počele da označuju ekonomsko zanimanje, tako da se iz imena sredovječnih Vlaha ne bi smjelo a ma baš ništa zaključivati na njihov nacionalitet. Srp.-hrv. je naziv za Rumune u krajevima, gdje naš narod dolazi u doticaj s njima, bilo na Balkanu, bilo na sjeveru, samo Vlah, riječ, kako je poznato, germanškoga porijekla (upor. moj prikaz Kadlečeve knjige Valaši a valaške' pravo, Glasnik zem. muz. u B. i H., XXX, p. 297 sl.). Starost naziva Rumun-nj nije nam nažalost još poznata, a isto tako ni geografska raširenost. Broz-Iveković, II, 36, vele samo, da se tako govori u gdjekojim krajevima, na pr. u Srijemu. U bivšoj vojnoj krajini govorili su rumunskim pukovima Rumunjáši (upor. rum. Românaş). Ovaj oblik ne potječe dakako od romanus, jer bi se a sačuvao, kao u Sukojišan < Sanctus Cassianus i t. d., nego od rumunškoga oblika rumin. — Upotrebljavam ovu priliku, da upotpunim svoju etimologiju riječi šokac, što sam je dao na cit. mjestu, p 299 bilj. 1. Evidentno je, da je area ove riječi sjevero-istočni dio našega jezika, pa se, prema tome, ne smije smetnuti s vida, da ova riječ, pisana šo a č a ť, znači u Olteniji (Rumunija) „parcov, štakor, miš“ i da ovim imenom Rumuni porugljivo označuju na gradsku obučene zapadnjake, osobito Nijemce. Riječ šo a č a ť odnosno šo cot bilježe Tiktin, Rumänisch-deutsches Wörterbuch, p. 1449 i Alezi, Dicționar româno-german, p. 443, gdje je valjda štamparska griješka za šo cot. Posljednji još pozna šo c a ť i e „Wortspiel“. Semantički mi je ova posljednja riječ nejasna. G. Bogrea pisao je o ovoj rumunskoj riječi u Pușcariu-ovu časopisu Dacoromania, v. I, p. 339. On donosi potvrde, gdje se šo c a ť kaže i Madžaru, a znači još i smrdljivca i lijenčinu (= puturos, lenes). On veli, da rumunska riječ dolazi po svoj prilici iz srp.-hrv. jezika.

7) U kasnijim ću izvodima dokazati, da / u ovoj riječi zaista ne pripada osnovi, nego da potječe odatle, što se je riječ Srbīn deklinovala u pluralu po deklinaciji gospodьje, ljudьje: *Srbīe, upor. slov. Hrvatje. Odatle je načinjen kod nas nov singular Sřbalj (Broz-Iveković, II, p. 455), Sřbljanin, Sřbljak a kod cara Konstantina ἡ Σερβλία. Istaknuti valja već ovom prigodom, da se po istoj deklinaciji deklinuje još i danas ime lužičkih Srba: sg. Serb, pl. Serbjo kao gornjo-lužičko-srpski ľudžo < ljudьje. Car je Konstantin grecizirao plur. *Srbīe u Σέρβλοι. Dakako da iz identične deklinacije lužičko-srpske i Konstantinove ne slijedi još ništa u pogledu faktične identičnosti njegovih

On veli, da ovo ime znači u latinskom jeziku, koji on zove redovno τῆ τῶν Ῥωμαίων διαλέκτω, robovi (δοῦλοι). Na ovu etimologiju odmah nadovezuje priču, veleći, da se tako zovu radi toga, što su se pokorili romejskome imperatoru Herakliju i što njemu služe. Ali ovoga puta opažamo i ovu veoma značajnu činjenicu, koju moramo naročito istaknuti; a ta je, da se on u svome etimologisanju ne služi samo znanjem latinskoga jezika, nego i slovenskoga jezika. Zacijelo je morao imati izvjestilaca i za taj jezik. Tumačeći ime Srbliji, on uz put nadovezuje i opasku, da od latinske riječi servus dolazi također i σέρβουλα i da znači „ropska obuća (τὰ δοσλικῶς ὑποδήματα)“, „a one, koji nose ovu jadnu i siromašnu obuću, da zovu τζερβουλιανός“. Očito je, da se radi o slov. riječi črevl' i⁸⁾, koja je i danas raširena na bugarskoj i maćedonskoj teritoriji, odakle je car mogao lako dobiti obavještenja.

Prema tome i ovdje, kao i kod Dioklecijanovih Romana, moramo zaključiti, da carevo pripovijedanje o odnosu između Srba i cara Heraklija stoji pod jakim dojmom sugestije izazvane etimologijom imena. Koliko je tu historijske istine, nije na meni kao lingvisti da ispitujem. Oprezan će historičar o ovoj konstataciji zacijelo morati voditi računa.

U istoj glavi pripovijeda bagrenorođeni pisac, kako je jedan od dva brata došao sa sjevera s dijelom Srba caru Herakliju; ovaj mu je dao mjesto u solunskom tematu da se u njemu naseli i od onog se vremena zove to mjesto τὰ Σερβλία. Kako pluralni član τὰ pokazuje, radi se očito o imenu mjesta, ne o imenu zemlje, koju car zove ispravno ἡ Σερβλία. Očito je, da car misli na mjesto Srbica, turski Serfidže⁹⁾. Prema tvrdnji carevoj, ime bi mjesta potjecalo već od 7. vijeka. Drugih potvrda za to nema. Dozvoljeno je dakle misliti, a to zahtijeva i najelementarniji

i polabskih Srba. Da im jezik nije identičan, to se vidi već po tome, što Konstantinovi Srbi imaju epentetično / između labiala i /, dok ga lužički Srbi kao zapadni Sloveni uopće ne poznaju.

⁸⁾ Dobro zapazio već Šišić, Povijest Hrvata, I, p. 240, bilj. 18. Du Cange i Sophocles donese za potvrdu ove riječi samo mjesto iz Konstantina. Nijesam mogao saznati, da li se σέρβουλα nalazi i u novo-grčkim dialektima.

⁹⁾ Ovakovo mjesno ime navodi i Daničić, Пјерник из кв. старина, sv. III., str. 147. Срблице, adj. србличьке. Ovo je „selo car Stefan zapisao crkvi arandelovoj u Prizrenu“. Ritter, Geogr.-stat. Lexikon, II. s. v. znade i za današnje tursko ime Sofia pored Serfidže. Nije mi još uspelo, da se tačno informiram, kako se danas zove kod Slovena, Novogrka i Aromuna. Isto tako mi nije poznato, da li se pominje prije cara Konstantina. Županićev pokušaj (v. bilješku 10.), da ovakva imena dokaže i na sjeveru, nije dakako na odmet, samo će trebati više fonetske skrupuloznosti u identifikacijama. Ime može zacijelo stajati u vezi sa Srbima, ali to, što se nalodi u ovim krajevima, odgovara posvema tome, da se i ime Hrvat nalazi kod Atene i na Ohridskom jezeru. Od ove konstatacije pa do stvaranja teorije na osnovu Konstantinovog pričanja je dalek put.

oprez kod ovakova autora, da je pripovijest careva o prvoj seobi Srba u solunsku temu nastala pod utjecajem etimologisanja i da je ona bez ikakove historijske vrijednosti¹⁰).

Kako vidimo, carev etimologički princip dozvoljava, da slovensko ime naroda i slovenski apelativ tumači latinskom riječi i da slovenska imena naroda dovodi u vezu sa toponomastičkim imenima. Danas se mi tome postupku čudimo. Naše današnje onomastičko ispitivanje, uza sve što je ova grana lingvističke nauke istom u prvim počecima, zahtijeva za ovakovo identifikovanje jake razloge. Naši razni Žunkovići, Ružići i t. d. postupali su doduše istom metodom kao i car Konstantin u 10. stoljeću. Da će on i ime Hrvat, koje još ni danas nije nesumnjivo objašnjeno, ovim metodom tumačiti, može se, prema rečenome, očekivati. U 31. glavi kaže, da ime Χρωβάτοι znači one, koji imaju mnogu zemlju (τὴν πολλὴν χώραν κατέχοντες). Evidentno je, da je na ovo tumačenje zaveo cara prvi slog¹¹). Na to je mogao biti zaveden i oblikom Χωροβάτοι, koji upotrebljavaju drugi pisci kao Cedren ili Χωροβάτοι kao Nicefor Bryennios (v. o tome niže) ili po svom metodu ispremještanja slova (v. niže o Καναλή) i neizgovaranja bilabialnoga β poslije velarnoga vokala*) (upor. lat. Croata). U prvom slogu od Χρωβάτοι on je mogao ili (gotovo bi se moglo reći, obzirom na njegov etimologički nagon) morao vidjeti χώρα = zemlja. Da to ime baš znači onoga, koji ima mnogu zemlju, na to ga je mišljenje doveo sufiks -ατος¹²), koji u latinskom zbilja označuje onoga, koji je nečim snabdjeven (populatus, armatus, pedatus i t. d.). Na ovaj je način on tumačio značenje od Ἀσπάλαθος kao παλάτιον μικρόν, imajući pred očima lat. diminutivni sufiks -olus u Spalazulo, lokalitet u Splitu¹³).

¹⁰) Niko Županić, Bela Srbija, Narodna Starina, I, p. 111 — 116 zaista osniva svoju teoriju na ovome podatku. Ide dakle u istu kategoriju kao i Hauptmannova, koje nijesu nego prepričavanje Konstantina u modernom ruhu. Odakle je oblik Srpčište za Srbica? Upotrebljava ga i Ottáv Slovník naučný, XXIII., 925, Turski se oblik Serfidže osniva samo na Srbica, jer Turci zamjenjuju slov. c sa dž; upor. Istrumdža za Strumica. Upor. turski syrf = Srb.

¹¹) Ispravno opazio već Šišić, o. c. p. 236, bilj. 1.

*) Prvo β među vokalima može da ispadne u novogrčkim dialektima i u grčkim riječima, upor. ta próta, pratína τὰ πρόβατα προβατίνα u dialektu epiirskih Sarakačana, v. Carsten Höeg, Les Saracatens, I., str. 162., 183. § 2.

¹²) Dosta raširen u romanskim tudicama u srednjo- i novogrčkom jeziku, upor. Bartoli, o. c., p. 989.

¹³) Upor. moj članak u Nast. Vjesniku, v. XXVI, p. 19, 26. Sufiks -eolus u ovom obliku ne bi mogao označivati i stanovništvo, kao u festanjuli u Dubrovniku. Riječ znači one, koji slave sv. Vlahe; od tal. festaiuolo, jer ovdje imamo veza od dva sufiksa -arius + -eolus. -ulo u Spalazulo je identično sa deminutivnim imenima Gaudulus < Gaudiolus (upor. moj članak u Časopis pro moderni filologiji

Ova je etimologija u ostalom vrlo dobro pristajala njegovom učenju o μεγάλη Χρωβατία.

Car, dakle, pri etimologičkom tumačenju imena naroda operiše čas latinskim, čas grčkim a čas opet i slovenskim riječima kod latinskih naziva. Za ovo posljednje imamo potvrdu u 34. glavi, gdje je riječ o Konavljanima. Zemlju njihovu zove latinskim imenom Καναλή, nazivom, koji se prema Jiričekovu ispravnom naziranju odnosi na kanale epidavarskoga vodovoda¹⁴). Ja i Maver, neovisno jedan od drugoga, dokazali smo, da slovenski naziv Konavli ne potječe od lat. canale, nego od lat. canabula, riječ. latinskih zemljomjera, koja označuje odvodne cijevi za isušenje polja¹⁵). Kraj je morao biti poljoprivredno visoko razvijen za rimsko doba. Nas međutim više zanima, kako car tumači ovu riječ. Kao što smo se gore čudili, što se car usuđuje reći, da ime Hrvat znači u slovenskom jeziku (των Σκλάβων) one, koji imaju mnogu zemlju, tako se čudimo i sada, što veli, Canali (Καναλή) u slovenskom jeziku (τη των Σκλάβων διαλέκτω) znači kola (άμαξία), jer, veli, kako je teren ove oblasti ravan, to stanovnici čine sve službe (τάς δουλείας) na kolima¹⁶). Car ne vodi o tome računa, da je canalis latinska riječ, upravo kao što nije vodio računa ni o tome, kakova je riječ Doclea, Hrvat, Srbini. Što je danas za etimologa conditio sive qua non, to je za cara Konstantina, kao i za pučku etimologiju uopće, stvar sasvim sporedna. Međutim, kako je car mogao doći na misao, da ova riječ znači upravo kola? Stvar se odmah razjašnjuje, ako se znade, da canalis glasi kao srp.-hrv. tudica konal, kono, pl. konali¹⁷). Ispremetnu li se prva dva sloga u pluralnom obliku kono = καναλή, dobije se zaista stari lokativ na kolih na osnovu kojega je car napravio čitavu vijest o tome, da Konavljani obavljaju svoje podaničke dužnosti na kolima. Car nije trebao da uzme upravo tudicu konal; on je do istoga zaključka mogao doći i iz slovenskoga naziva Konavli, ne uzimajući u obzir v. Kad ovo znamo, onda nam je jasno, zašto car i kod pisanja imena više puta ispremiješta slogove. To sam utvrdio za Λαβίνεζα¹⁸), koje stoji mjesto Λαβίτζανς, a ovo je pravi slovenski nom. pl. Labъčane, sg. Labъčaninъ. Prema tome, Λαβίνατζα

a literatury, v. VI, p. 144, n° 6), Kersulus = mali Gaudius i mali Chrysogonus, za kojih potvrde vidi Jireček, Romanen. Kršul je još i danas prezime u Hrv. Primorju. Ovdje se ne radi o rum. postpositivnom članu.

¹⁴) Jireček — Radonić, Istorija Srba, vol. I, p. 113.

¹⁵) Nast. Vijesnik, v. XXIX, p. 330; Maver, Archivum romanicum, v. VI, p. 246, br. 8.

¹⁶) Ova je careva identifikacija tim napadnija, što je car morao poznavati grčku tudicu κανάλις.

¹⁷) AK, Rj., v. V, p. 260.

¹⁸) Beličev Južnoslov. Filolog, v. III, p. 73.

ne treba da bude kakova greška kopistova, nego careva, koji je na ovaj način gledao da bolje prilagodi slovenski oblik grčkim ustima.

Prema tome, ni najmanje nas ne iznenađuje netočnost careva u glavi 36., kad veli, da οἱ Παγανοί znači u slovenskom jeziku (τῆ τῶν Σκλάβων διαλέκτῳ) „nekršteni (ἀβάπτιστοι)“, a ne zna, ili bolje ne će da zna, da je to latinska riječ ¹⁹⁾, koja je, doduše, ušla kao tuđica i u slovenske jezike. Nas više čudi to, kad veli, doduše ovaj puta ispravno, da se njihova zemlja zove Ἀρέντα, a njezini stanovnici u latinskom jeziku (τῆ τῶν Ῥωμαίων διαλέκτῳ) Ἀρεντανοί, a ne zna, da je ota riječ izvedena od imena rijeke Narenta, koju car piše Ὀρόντιος pomiješavši je tako sa glavnom rijekom Ὀρόντης u Siriji kod Antiohije, danas Aasi ili Ahssy²⁰⁾, Izgleda, da je i ovom njegovom neznanju uzrok njegova etimologička manija. N u Narentani držao je ili latinskim predlogom ili ga je ispustio radi disimilacije, kao što je ispustio i r u Κίερ mjesto* Κίερ = Κῆκῆκῆ (danas Korčula) ili u ἡ Δίστρα za Δρῆστρα (danas Silistria). Učinivši to i mjesto Νάρων pišući Ὀρόντιος (u Siriji), njegova je jezična svijest nužno morala izgubiti svaku vezu između rijeke Narenta i naroda Narentani. Lako je stoga razumjeti, što on ovdje ne daje nikakova etimologičkoga objašnjenja.

Tumačeći slovenska imena slovenskim apelativima, car je bio kad i kad sretne ruke. Što u gl. 33., gdje je riječ o Zahumljanima, veli, da riječ Ζαχλοῦμοι znači u slovenskom jeziku one, koji za brdom stanuju, posvema je ispravno, jer, kako se iz ove glave vidi, car zna, da χλοῦμ znači βουνός (brdo). U dara u oči jedino to, što je Ζαχλοῦμοι bez slovenskoga sufiksa -janin²¹⁾. Možda je ispao iz istih razloga, iz kojih i u Σκ(θ)λαβηνοί — Σκ(θ)λάβοι.

¹⁹⁾ Izgleda, da su u carevo vrijeme ovako nazivali ovaj kraj samo Sloveni, jer car izričito tvrdi, da ih Latini zovu Narentani. Naziv potječe zacijelo odatle, što je ovaj kraj dugo sačuvao slovensko poganstvo. Na to upućuje možda njihovo gusarstvo, kao i okolnost, što južno od Splita imamo tragova slovenskoj mitologiji u toponomastici. Rano se spominje današnji Pèrun, Perunić, voda, koja ne presuši kod Žrnovnice, potvrđeno u dokumentima a. 1090. curtis Sirmouniza et vinea in Peruno (Rački, Doc., p. 153): luogo detto Perun (ovdje je curtis), Smičiklas, Codex, v. II, a. 1178; le terre poste a Brest = luoco detto Olmo sotto Perun, Smičiklas, o. c. v. II, p. 217 a. 1187. Očito se radi o vrelu ili brdu posvećenom Perunu. Međutim, valja istaći, da je problem, koliko je tragova slov. mitologija ostavila u našoj toponomastici, još posve nenačet. Danas u narodu živi samo oblast Neretva ili Neretvanska krajina, upor. Glasnik zem. muz., XXIX, p. 133, bilj. 19. Potvrde za kraj nazvan Neretva v. u Ak. Rj., v. VIII, p. 59 b.

²⁰⁾ Povod za ovu identifikaciju mogao je dati i slov. glasovni prijelaz $a > o$ u Narona > Norin ili Norilj, Glasnik I. c. p. 120. Istaknuti valja, da se slično kao Ὀρόντιος piše kasnije i ime mjesta Narentum kao (= Gabela): Orenta, Smičiklas, Codex, v. VII, p. 88. a. 1292, v. Glasnik, I. c. p. 133, bilj. 22.

²¹⁾ Takovo se ispadanje vidi kod njega još i kod Σέβροι za Sèverjani.

Kako sam već iz lokativnoga konsonanta u $\Lambda\iota\tau\zeta\alpha$ i $\text{'}\rho\acute{\alpha}\sigma\tau\omega\tau\zeta\alpha$ zaključio²²⁾, car je crpao svoje znanje imena lokaliteta iz usmenog saopćivanja. Taj zaključak potvrđuje i analiza njegovog dosadašnjeg etimologisanja. Njemu su sa raznih strana bile dojavljivane i slovenske riječi i njihovo značenje, i on ih je dovodio u etimologičku vezu s imenima, koja su ga interesovala.

Kad sve ovo znamo, onda ne će biti presmjelo, da cijelo carevo naučanje o seobi Hrvata i Srba iz sjeverne Češke i zemalja oko Labe stoji pod jakim uplivom²³⁾ njegova etimologisanja.

Za Hrvate veli (c. 30, p. 143, 20 — 1), da su tada ($\tau\eta\gamma\kappa\alpha\delta\tau\alpha$) stanovali $\epsilon\kappa\iota\delta\epsilon\nu$ Βαυβαρίας, gdje su sada $\omicron\iota$ Βελοχρωβάτοι. Važno je primijetiti, da piše ime Bavarske, ne po njemačkoj grafiji, kao drugi bizantinski pisci, nego prema zapadnoj latinskoj formi, koja se nalazi u lat. Bavaria, odakle postade tal. Baviera, franc. Bavière. Konstantinova, se grafija ima bez sumnje čitati Bajvaria²⁴⁾. Prema tome i Njemačku zove zapadnim načinom Φραγγία, dok stanovnike zove opet slovenskim nazivom $\omicron\iota$ Νεμετζιοι. Sve se je ovo u Orientu sačuvalo do dana današnjega. Danas je Lingua franca ovdje francuski jezik. Čak i Arnauti (Nemce)

²²⁾ Nast. Vjesnik, v. XXIV, p. 663. Ovo je mišljenje prihvatio pokojni Jireček u pismu, što mi ga je pisao dne 13. VIII. 1916., sada i Šišić, o. c. p. 446, bilj. 41. Pojava stoji u općoj sklonosti stranaca da pišu slov. imena u slov. lokativu, upor. a. 1279. Dragouanich de Clabuci = Clobuch u drugim dokumentima (citirano prema Jirečku, Handelsstrassen p. 23, bilj. 70); isto tako Bolino poiili za polje, Theiner, Monum. hist., p. 278 a. 1375. Idrisi (a. 1153) piše za Šibenik Sibandži (prema Tomascheku Zur Kunde der Hämus Halbinsel, Sitz. ber. ph. hist. Kl. Wien CXIII, p. 343). Zato se i carevo pisanje $\tau\omicron$ Γράδεται ima očito ispraviti, kao i Κριβασαν, u Γράδερζι. U toj se grafiji ima tražiti slov. lokativ od Градьсь.

²³⁾ Usprkos članka g. Hauptmanna, Prihod Hrvatov (Strena Buliciana, p. 515—541), koji pokazuje bez sumnje veliku oštroumnost u kritici teksta, ja se ipak vraćam na Račkoga studiju, Biela Hrvatska i Biela Srbija, Rad, v. LII (1878), p. 151. 172., u pogledu mjesta, gdje je Konstantin sebi zamišljao sjevernu Hrvatsku i sjevernu nekrštnu Srbiju. Ako se i dokaže Hauptmannovo mišljenje kao ispravno (prihvaća ga sada i Šišić, o. c. p. 264), da se je Mala Poljska s Krakovom zvala oko polovice 10. stolj. Hrvatska, odatle još ne slijedi nikako, da je Konstantin tu morao sebi zamišljati i bijelu Hrvatsku i bijelu Srbiju, za koje izričito veli, da su u susjedstvu. Kako je ime Hrvat ostavilo traga i u češkoj toponomastici, ovdje će i toponomastika imati svoju riječ da rekne, a ne samo kritika teksta. Toponomastičko istraživanje imat će identificirati ona mjesta, što se spominju u omeđenju praške nadbiskupije (a. 1086). Prihvaćam samo Hauptmannovo mišljenje p. 517., da se u altera Chrouati riječ altera odnosi na regio. Iz te dopune dalje slijedi, da se riječ Chrouati pred njom ima dopuniti sa una regio, pa se ima čitati očito una regio Chrowati et altera (sc. regio) Chrowati. Radi se, dakle, očito o dvim župama koje se zovu Hrvati, a spominju se uz Pssouane. Posljednja je ležala u kraju Pšovka između Labe i Jezera.

²⁴⁾ Ovako čita i Rački l. c., p. 147. Sa gledišta novo- i srednjo-grčkoga ovo je jedino moguće čitanje, pored, dakako, početnoga *h*, koje se također može čitati kao *v*.

i Turci zovu Nijemce Nemčeri po slovenskom nazivu. Izvjestilac njegov je jedan zapadnjak, koji je možda znao i njemački. Kad to znamo, onda je razumljivo, zašto kaže da Hrvati stanuju ἐκείθεν (= ultra, franc. de là-bas, s one strane, preko) Bavarske. Ovaj adverb je razumljiv samo sa gledišta zapadnoga, a ne sa gledišta istočnoga iz Bizanta, odakle bi se moralo reći: s ove strane (ἐνθενδε).

οἱ Βελοχρωβάτοι on prevodi sa ἄσπροι Χρωβάτοι „bijeli Hrvati“. Očito mu je bilo poznato značenje adjektiva бѣлѣ. Da li mu je to rekao izvjestilac zapadnjak ili domaći Sloven, to ne znamo, ali je vjerojatnije svakako posljednje. Veli nadalje, da njima vlada Otoni, veliki ῥῆς Φραγγίας τῆς καὶ Σαζίας. Očito je, da se ovi Hrvati nalaze u sjevernoj Češkoj i Saskoj. Za Hrvate ovdje znaju i druga vrela, ali nijedno ne zna za to, da se oni zovu „bijeli“. Čuđenje ovo biva tim veće, što isti adjektiv daje i njihovim susjedima Srbima. I za njih veli, da se nekršteni Srbi zovu „bijeli“.

Kod njih je stvar još i u toliko zapletenija, što njihov nastan meće u jedno mjesto, koje oni zovu Βόλι. Da jedan narod ne može da stanuje u jednom mjestu, nego u zemlji, razumije se²⁵⁾. Za ovo mjesto kaže, da se nalazi τῆς Τορκίας ἐκείθεν. Stvar biva međutim sasvijem jasna, ako se uzme, da je εἰς τὸν . . . Βόλι τόπον jednostavni prijevod od Βοιοηαιμum, gdje je starosasku riječ hem (danas Heim) preveo sasvijem pravilno sa τόπος. Njegov izvjestilac — a to bi bio poslanik Berengarov Luitprand — morao je poznavati njemački (starosaksonski) jezik. Malu nesmislicu, koja je odatle nastala, car, izgleda, nije opazio. Kad to znamo, onda je sasvim pogrešno bilo, što je Šafarik tražio Boiki u istočnoj Galiciji. Da je car mislio na Bojke²⁶⁾, njegov bi mu izvjestilac bio zacijelo, kao i u drugim slučajevima, rekao pravilni slovenski plural Bojci, pa bi car bio transkribirao slovo c sa τζ ili sa ζ. Kako Βόλι nije ni ispravni grčki plural, valja uzeti, kao i u drugim evidentnim slučajevima, da je κ greška ili kopistova ili Konstantinova za Βοιοι²⁷⁾. Time dobivamo oblik, koji dolazi u acc. fem. Boyas i kod Ravenskoga geografa. Ovaj puta mu je adverb ἐκείθεν na mjestu, jer se radi o Mađarskoj. Srbi stanuju dakle također u Češkoj, ali bliže Mađarskoj, kao i Hrvati, ovi samo bliže

²⁵⁾ Račkome je također riječ τόπος udarila ovdje uoči, *I. c.*, p. 151. On rješava poteškoću na taj način, što uzimlje, da ova grčka riječ može značiti i predijel i zemlju. Ali onda bi valjalo u najmanju ruku barem dokazati, da i car upotrebljava ovu riječ u oba značenja: 1. mjesto i 2. zemlja, a ne samo upozoravati na moguća značenja kod drugih autora.

²⁶⁾ Danas postoji kod Rusina kao vrlo često prezime.

²⁷⁾ Rački, *I. c.*, p. 153., koji se je također protivio Šafarikovoj identifikaciji, ispravljao je očitu Konstantinovu grešku u Boihin, a ovo u Bëhin za Βοιοηαιμum. Ovo je previše ispravljanja. A i s gledišta filologičkoga ne ide.

Bavarskoj. Začudo je, da se zovu i jedni i drugi „bijeli“. Nijedno savremeno vrelo ni njemačko ni slovensko ne zna ništa o tome adjektivu kod Hrvata i Srba češke teritorije. Ako uzmemo, da oba ova naroda stanovahu oko Labe, da pripadaju polabskim Slovenima, onda odjedared postaje sasvim jasno, zašto im je car dao ovaj adjektiv. Laba se zove u staro vrijeme *Albis*²⁸⁾, odatle je likvidnom metatezom nastalo u slov. *Lab*, a u njemačkom uslijed t. zv. „Umlauta“ *Elbe*. Car je i sam znao, da je *albis* slična riječ latinskome adjektivu *albus*, *alba*, *album* „bijel“. Naziv njegova njemačkoga izvjestitelja, zar onoga pomenutog Luitpranda, bio je dakako *Elbe*. Ovaj je mogao napraviti u svom jeziku vrlo lako komposita *Elbe-Kroaten*, *Elbe-Serben*, *Elbe-Slaven*²⁹⁾. Prvi kompositum je car, etimologišući kao u *Konavli* > na *kolih*, identificirao, ispremještajući slova, sa *bělъ*, a čitajući *b* po grčku, on je ovaj adjektiv mogao držati identičnim i sa drugim slov. adjektivom *velii*³⁰⁾ „*magnus*“, pa je onda sasvim lako mogao dobiti ἡ μεγάλη Χρωβατία.

Gotovo se pod izvjesno može ustvrditi, da je Konstantinov naziv *Bijela* (Hrvatska, Srbija) i *Velika Hrvatska*, barem što se adjektiva tiče, plod njegova filologisanja³¹⁾. Historičko je samo to, da su ondje, gdje

²⁸⁾ Upor. *Thesaurus linguae latinae*, I, 1494, 1 i *Pauli-Wissova*, I, 1317. ovo ime rijeke dolazi i na galskoj teritoriji; *Alba* > *Aube*. Očito je predindoevropska. *Holder*, *Altceltischer Sprachschatz*, I. s. v. je meće dakako među keltske riječi.

²⁹⁾ Ovo iznosim samo kao kombinaciju bez ikakvih naučnih pretenzija.

³⁰⁾ Ovako misli i Rački, *l. c.*, p. 141.

³¹⁾ Pop Dukljanin (ed. Crnić, p. 17, cf. i p. 24.) pozna naprotiv *Bijelu Hrvatsku* »a loco Dalmae (= Duvno u Bosni)« »usque ad Valdevino (= Vinodol)«. Značajno je, da se i na ovoj teritoriji nalazi prema kasnijim potvrđama grad *Lab* (v. Šišić, *Strena Buliciana*, p. 581–5). *Nestorova kronika* (ed. Miklosich, c. 3., p. 3) pozna na jugu također *Хорвате бѣли*. Prema Popu Dukljaninu p. 18 prostire se Raša, stara srpska država, »ab eodem flumine Drine contra orientalem plagam usque ad Lapiam et Lab«. Tu se očito radi o župi i rijeci *Labu*, koja utječe u *Sitnicu* na *Kosovu*. Ime starohrv. grada *Lab* i ime ove rijeke *Lab* zacijelo su identična. I ovdje imademo po svoj prilici poznatu slovensku likvidnu metatezu *alb* > *lab*. Prema tome će se raditi i ovdje o pred-slovenskome imenu (a valjda i predindoevropskome) i to stim prije, što imamo za današnju arnautsku *Kruju* kod *Ptolemeja Albanópolis* (varianta Ἀλβανός πόλις, III, 12, 20). U Srednjem Vijeku zove se ovaj grad sa nejasnom promjenom od *l* > *r* (možda radi disimilacije *l - l* > *r - l*): *Arbanon*, kod *Slovena* sa likvidnom metatezom dakako *Раѣнь*. Značajno je također, da se jedno od 13 arnautskih plemena između *Mata* i *Vojuše* zove u acc. plur. *Albos* (*Jireček*, *Šufflay*, *Thallóczy*, *Acta Alb.*, I 563, 569, a. 1304). *Šufflay*, *Baričev Архив*, v. II, p. 199. bit će u pravu, kad identificira ove *Albos* sa Ἀλβανοί i to radi toga, što se je dočetak *an* > *en* mogao lako shvatiti kao artikulirani arnautski akuzativ na *-in* i t. d. (kao *malin*, *gazin*, *mikun*, *krúans*, *muajns*, *djalín* pored *djalens*) i odbaciti, od čega je slijedio novi nominativ sing *Alb*. Značajno je da ovaj normalni arnautski oblik dolazi danas samo prema slovenskoj likvidnoj metatezi *Lab* = *m.*, *Lab* = *f.*, plur. *toskički Lab* = *r*

Konstantin spominje nekrštene Hrvate i Srbe, ova imena zaista postojala, i to, kako veli Rački, „od Sale i Labe do izvora Visle i Dnjestra“ (p. 163). Ovi adjektivi idu na račun njegove filološke mašte, koja bojadiše činjenice. U glavnom je ovo isti posao kao i Dukljaninova „Bijela Hrvatska“ (o kojoj vidi bilj. 31.) Ne može se još danas znati, nije li car dobio pobudu za upotrebu svojih adjektiva iz istoga vrela kao i Pop Dukljanin.

Kad ovo znamo, a k tome još kad uzmemo na um, da car vrlo rado identifikuje suzvučna imena (upor. gore Srbi i Srbica u solunskoj temi, dalmatinska Narenta i sirski Orontes), onda se može lako razumjeti, da je car na osnovu identičnosti imena Hrvata na jugu i Hrvata u Češkoj, Srba na jugu i Srba na sjeveru, stvorio priču o doseljenu njihovu baš iz Češke, a to s tim lakše, što je zacijelo znao, da su se Sloveni selili od sjevera na jug, jer je to lako mogao doznati iz bizantinskih vrela. Pričanje mu je, dakle, isprepletano s etimologisanjem. Jedno inspiriše drugo.

Ovim ne ću da kažem, da je gore izneseno mišljenje o tome, kako je car došao na namisao, da polapskim Hrvatima i Srbima dade epiteton „bijeli“, jedino ispravno, nego hoću da naglasim, da za careve tvrdnje ovakove prirode treba uvijek doprinijeti kontrolu i dokaze iz drugih vrela, prije nego li se odlučimo na to, da na osnovu njegovih vijesti stvaramo ikakove zaključke.

Isti ovaj metod upotrebljava bagrenorođeni pisac kod imena gradova. Njegova manija etimologisanja ovdje još jače iskače. I ovdje se miješa

gegički Laben = toskički Arnautin na obali od Delvina do Valone. Zemlja se njihova zove također po likvidnoj metatezi Laberi, sa određenim članom Laberija. V. Pekmezi, Gramm, d. alb. Sprache, p. 255. Albus dolazi, dakle, kao predslovensko (illyrsko ili predindoevropsko) ime grada, rijeke i naroda ne samo na sjeveru, gdje su stanovali Konstantinovi nekršteni Hrvati i Srbi, nego i na jugu, gdje stanuju Hrvati i Srbi, za koje Konstantin kaže, da su se za cara Heraklija ovamo doselili. Nije nikakova smjelost, ako uzmemo, da je izvor Dukljaninov stvorio po gradu ili plemenu Lab, Bijelu Hrvatsku (= Croatia alba). I ovdje je sredovječna etimologija bila na poslu. I uzor, po kojem je nastala njegova Croatia Rubea »ab eodem loco Dalmae usque Bambalonam (iskvareno od adjekiva na -anus iz Epidamnus) civitatem, quae nunc dicitur Dyrrachium«, može se lako dokučiti. On je mogao lako pomiješati arnautska plemena, od kojih su neka valjda već onda bila na putu slaviziranja, sa slovenskim Hrvatima. Ime današnjeg crnogorskog plemena *Kuči*, koje je očito arnautsko *kuk* < lat. *cocceus (nastalo prema coccinus »scharlachrot« zamjenom sufiksa -inus sa -eus, koji je bolje pristajao, jer postoji imenica *cocca*, upor. REW. 2008 i 2009 te Meyer, Alb. etym. Wtrh, p. 210.), trebao je samo da prevede sa drugom lat. bolje poznatom riječi *rubeus* i Crveni su Hrvati tu. Na ovaj prevod moglo ga je uputiti i ime obližnje srpske župe Crmnica (u dokumentima Cermeniza, očito prema crvenoj ilovastoj zemlji nazvana, upor. ime dalmatinskog otoka Vrgada od lat. Rubricata a ovo od *ruber*, Nastavni Vjesnik, XXX, str. 39. sl.). Upor. i veoma dobra opažanja Šufflayeva u Srbi i Arbanasi, str. 111–3 (Библиотека Архива за арб. старину, језик и етнологију, књ. I).

istina sa etimologičkim kombinacijama. I ovdje nastaje priča iz etimologije.

Istina je, što u gl. 35. veli, da se Duklja kao ime zemlje zove po gradu Duklji, ali već je priča, kojoj je vrelo etimologija, kad tvrdi, da je taj grad sagradio imperator Dioklecijan (*ὑπερ ἔκτισεν ὁ βασιλεὺς Διοκλητιανός*).

I kod ovih etimologija nađe se po gdjevoja okolnost, koja jasno upućuje na to, da je car bio tačno upućen u položaj lokaliteta, kojega ime etimologički anališe. Za grad Kotor, kojega ime meće po grčkom običaju u plural (*τὸ κάστρον τῶν Δεκτέρων*), veli, da njegovo ime znači u latinskom jeziku (*τῇ Ῥωμαίων διαλέκτῳ*) *ἑστενωμένον καὶ πεπληγμένον* (= stiješnjeno i usječeno), a to radi toga, što more ulazi kao stješnjen jezik do 15.000 ili 20.000 koračaja u njegovu teritoriju. Očito je, da je caru dobro poznata konfiguracija bokokotorskog zaliva. Na osnovu ove činjenice stvorio je on etimologiju od *Κάτερα · Δεκτέρα* je rastavio u lat. prepoziciju *de*, a *Κάτερα* identifikovao sa lat. *catena*. Ovo je s tim lakše mogao učiniti, što se tijesno pred Kotorom zove još i danas *Catene* = srp. hrv. *Verige*.

Dok kod Kotora, jer je romanski grad, etimologiše na osnovu latinske riječi, tumači u gl. 34. ime *Τερβονία* na osnovu slovenske riječi (*τῇ τῶν Σκλάβων διαλέκτῳ*). Veli, da ovo ime u tom jeziku znači utvrđeno mjesto (*ἰσχυρὸς τόπος*). Očito je, da mu je neko kazao riječ tvrđa, tvrdinja. Dalja njegova tvrdnja, da se mjesto zove radi toga tako, što su u njemu mnoge utvrde, može biti plod njegova etimologisanja. Dok se ne utvrdi iz drugih vrela, da je doista tako, na Konstantinovo se vijesti ne smiju stvarati zaključci.

Ne bi valjalo ovo posljednje mišljenje generalisati i reći, da Konstantinova opravdanja njegovih etimologija ne sadrže a ma baš nikakovih historijskih, lingvističkih ili drugih stvarnih podataka i da su bez vrijednosti, pa da se na njih uopće ne trebamo osvrnati. Da tome nije tako, dokazuje najbolje njegova etimologija imena grada *τοῦ Ῥαούσιου*. Prvo i prvo, car sasvim dobro veli, da se ovaj grad zove latinski (*τῇ Ῥωμαίων διαλέκτῳ*, što Rački krivo prevodi sa *lingua graeca*) *Ῥαούση* = *Rausa*. Ovaj nam je latinski oblik dobro potvrđen iz kasnijih latinskih dokumenata. Car ga izvodi od latinske riječi *λαῶ* = *οἰ κρημνός*, stijena, hrid, koju i Pop Dukljanin potvrđuje za epidavarski dijalekat³²). Grčki nuzoblik

³² ed. Crnić p. 33. in ripis marinis, quas Pidaurii lingua sua laus dicunt. Dalju romansku vezu ove riječi v. u REW, 4806. Istaknuti ovom prilikom valja potpuni identitet između Konstantinova i Pop Dukljaninova tumačenja. Zacijelo su crpili iz istoga vrela, naime iz domaćega pučkoga etimologisanja (upor. Jireček, *Handelsstrassen* p. 10), jer Dukljanin nastavlja: »Unde ea civitas Lausium vocata est, quae postea r pro l posita, Ragusium appellata est«. Čak i za Konstantinov *ἐναλλαγή τῶν τραυμάτων* ima u Dukljanina „pendant“.

Ῥαούσαιον znači isto što i Λαουσαῖοι, a ova opet one, koji sjede na hridima (οἱ καθεζόμενοι εἰς τὸν κρήμνον). Imajući u vidu lat. sufiks *-ensis*, vulgarno-lat. *-esis*, car je zaista mogao ovako ovu riječ tumačiti. Ako je znao još za *lapides lausiae*, koja je riječ i u Dalmaciji morala postojati, jer imamo odatle ime otoka *Lavsas*³³), njegovo je uvjerenje moglo biti s tim veće. Interesantno je, da za konsonantsku promjenu $\rho > \lambda$ ima i svoj termin *ἐναλλαγή τῶν τραμμάτων* i veli da se tom pojavom često imena kvare. Na ovu etimologiju veže odmah svoje historijsko objašnjenje, veleći, da su se stanovnici staroga Epidavra, koji su se bijegom spasli ispred Slovena, nastanili na hridinama (εἰς τοὺς ὑποκρήνους τόπους) i odatle da je nastao grad, koji on piše i τὸ Ραοῦσαιον³⁴). Car i ovdje nije sve izmislio. Njegovi mu izvjestitelji po svoj prilici saopćise, da se današnji jugozapadni dio Dubrovnika između ulice Pobijane na istoku i ulice od Domina na zapadu zove *Labes*, *Labe*, *Meçalave*, kako to čine i sredovječni dokumenti, koji poznaju još i vrata i crkvu de *Labis*, *Labe*, *Labibus*³⁵). U njegovo je vrijeme zacijelo samo ovaj dio Dubrovnika bio posvema izgrađen. Latinsko ime ovoga hridastoga poluostrva, koje je bilo spojeno prevlakom sa kopnom (u 13. stoljeću još in *palude*, kao i u Splitu *Poljudi*, *Rabu Palit*, u Draču *Balta*), doveo je car u vezu sa zacijelo ilirskim predrimskim imenom *Rausa*. Očito je dakle, da je car i ovdje kao i kod Kotora upotrebio znanje jednog lokalnog detalja za svoju etimologiju.

Već sam prije istakao, da se može uzeti, kako je car i kod etimološkoga tumačenja od Ἀσπάλαθος upotrebio svoje znanje mjesnih detalja. On je znao, da se ovdje nalazi Dioklecijanova palača (*παλάτιον*), a mogao je doznati od svojih izvjestitelja vrlo lako i to, da se jedan dio Splita zove *Spalazulo*. Kako posljednje ime stoji mnogo bliže riječi *παλάτιον*, negoli oblik *Spaletum*, koji su zacijelo u njegovo vrijeme upotrebljavali splitski Romani, on, znajući latinski, zaključuje sasvim logički, da Ἀσπά-

³³) Nastavni Vjesnik, v. XXIII, p. 443, no 4.

³⁴) Oblik bez *g* je primarni. *g* dolazi od kasnijega toskaniziranja. Hiaf između *a* i *u* običaje se zatrpavati u toskanskome sa *d* ili *g*: na pr. *radunare* pored *ragunare*. Isto je takovo toskaniziranje i *Raugia* mjesto *Rausa*. Da li se je ovaj oblik još zadržao u *Grausa, *Gruž*, tal. *Gravosa*, gdje bi *g* bio residuum je dnoga ilirskoga prefiksa, ne mogu znati. Na identifikaciju od *Gravosa* sa galskom riječi *grava* kamen REW, 3811 *gravena* pijesak REW, 3352 moglo bi se također pomišljati, jer se ove riječi nalaze i u mletačkom i furlanskom dijalektu. Upor. sličnu denominaciju *Lapad* < lat. *lapide* baš u blizini *Gruža*. Upor. *Jireček*, *Romanen*, I, str. 62 i *Jugoslav Filolog*, II, str. 317.

³⁵) Upor. Др. Илија Синдик, *Дубровник и Околина*, p. 192 sl. (Срп. етногр. Зборник, књ. XXXVIII) i *Jireček*, *Bedeutung Ragusas*, str. 44. bilj. 11.

λαδος znači „mala palača“ (παλάτιον μικρόν), jer latinski deminutivni sufiks -eolus označuje u Spalazulo zaista „nešto malo“.

Promatrajući njegovo etimologisanje, koje je bilo zacijelo vrlo učeno za njegovo vrijeme, konstatiramo čak i to, da je on u stanju promijeniti za volju etimologije čak i imena tako dobro poznatih i od starine potvrđenih romansko-dalmatinskih gradova. Ovdje ga više ne može ispričati, kao kod pisanja slovenskih imena, nestašica grafičke tradicije.

Dok se u pisanju Ἀσπάλαδος drži ipak tradicije (upor. Aspalato u Notitia dignitatum; *a* = lat. *ad*, uporedi Ad Poetovium > Optuj i t. d.), dotle se je kod Trogira ne drži nikako. Ime ovoga grada potvrđeno je iz starine kao Tragurium. Srp.-hrv. oblik posvema se pokriva sa predrimskim. Njemu se ne protivi ni romanski (danas talijanski) Traù³⁶⁾, koji pokazuje pravilno ispadanje velarnog konsonanta pred velarnim vokalom i dočelnoga *r* radi disimilacije, upor. Traor u mletačkim kronikama. Uza svu ovu dobru potvrdu, car ipak piše ime ovoga romanskoga grada τὸ Τετραγγούριν, kako ono zacijelo nije nikada glasilo ni moglo glasniti, samo za to, što je grad „malen poput krastavca“ (μικρὸν δίκην ἀγγουρίου). Kako je riječ ἀγγούριον ušla u slov. jezike³⁷⁾ (srp.-hrv. ũgorak, akcentat iz Źumberka, sa deminutivnim nastavkom, upor. njem. Gurke iz slov. jezika) i u talijanske dialekte³⁸⁾, zacijelo se ova riječ govorila i u Dalmaciji i moglo bi biti, da je već ovdje pučka etimologija dovela u vezu ove dvije riječi. Učeni pisac, držeći se ove etimologije, išao je samo za jedan korak dalje, dodavši još Ts, čime je riječ dobila veći grčki izgled (upor. numeralne složenice kod imena mjesta kao što su Τετράπολις).

Još interesantnije je njegovo tumačenje imena Zadra, koje piše u pluralu na grčki način τῶν Διαδώρων kao i τὰ Κάτερα. Grafija se njegova prislanja na romansko-dalmatinsku. Kao što se u imenu zadarske porodice Majus konsonant *j* (izgovori ga *z*) piše sa *dj*: Madius, tako ga i on piše u imenu grada: Διαδώρα. Umetnuo je samo između *δ* i *ρ* još *ω*, čime je učinio koncesiju slovenskomu poluglasu u izgovoru ovoga imena mjesta: *Zadъrъ > danas Zadar. Ali ovu svoju grafiju nema čar pred očima, kad tumači samo mjesno ime, nego antikni oblik natpisa i starih autora; Jadera. On veli naime, da riječ znači u latinskom jeziku (τῆ Ῥωμαίων διαλέκτῳ) jam erat = već je bio, a to je prema izgovoru dalmatinskih Romana, koji već od doba vulgarnoga latiniteta ne izgovaraju dočetno *m* i *t*: ja era (tal. già era). Jedan konsonant razlike (ovdje *d*) cara dakako ne smeta, kao ni gore u catena Κάτερα. Car opravdava svoju etimo-

³⁶⁾ Upor. Glasnik zem. muzeja, v. XXXII, p. 30.

³⁷⁾ Miklosich, Slav. etym. Wörterbuch, p. 371 s. v. ugor.

³⁸⁾ REW, 466.

logiju time, što je Zadar bio sagrađen prije Rima; drugim riječima, on pretvara svoju etimologiju u „historiju“, u priču.

I kod romanskih je imena kao i kod slovenskih bio po koji put sretne ruke. On pripovijeda, c. 29., p. 125. sl., da su za avarskih navala splitski Romani pograbili oružje i pošli prema klisuri (πρὸς τὴν κλισοῦραν), koja se do danas zove klisa (κλεισα, srp.-hrv. Klis) radi toga, što one, koji pokraj nje prolaze, zatvara (διὰ τὸ συγκλείειν τοὺς διερχομένους). Iz ovoga se vidi, da je ime mjesta Κλεισα doveo u vezu sa lat. pozajmicom u svim balkanskim jezicima κλεισοῦρα. U tome nema krivo, jer je starije ime Klisa zaista Clusa³⁸⁾, od claudere, a i vokalska se promjena ū > ei (i) tumači umiješavanjem grčke riječi (σφγ)κλείειν u *clausura* (REW, 1874) > *clusura* > *klisura*³⁹⁾. Ovdje mu je ova etimologija dobro pristala u pripovijedanju.

Moral iz čitavog ovog izlaganja ne može biti drugi nego ovaj: Carev odlomak o Srbima i Hrvatima stoji pod jakim utjecajem njegove filologičke kombinacije i ne može imati vrednosti direktnog dokazala sve dotle, dok se s velikom kritičnom oprežnošću ne odluči učena „maska“ od realnog lica.

³⁸⁾ Upor. Zeitschrift für rom. Philologie, XXXVI, str. 647., 5.

³⁹⁾ Meyer, Alb. etym. Wbch, str. 192. s. v. klisüre.

Petar Skok.